

in erster Linie die Stadt Zürich und der Landort Schwyz; durch das Bündnis Zürichs mit dem habsburgischen König Friedrich III. und die eidgenössische Solidarität mit Schwyz weitete sich der Streit aus, wobei die Verbindung von Zürich mit den Habsburgern in der Stadt selbst alles andere als unbestritten war. Bei dieser Frontstellung schlug sich Hemmerli resolut auf die pro-habsburgische bzw. adelsfreundliche Seite, was sich am deutlichsten in seinem umfangreichen Adelsbuch oder *De nobilitate et rusticitate dialogus* niederschlug. Dieser Dialog verbindet Adelslob und Bauernschelte, wobei der Verfasser heftig „gegen die ‚Bauern‘ – vor allem diejenigen der eidgenössischen Länderorte – [herzog], die sich, in seinen Augen, von dem ihnen zugewiesenen Platz in der Ständeordnung abwendeten und sich auf widernatürliche Weise eine bedeutendere Rolle anzumaßen versuchten“ (S. 135).

Nach dem für die Zürcher Adelspartei ungünstigen Friedensschluss vom Juli 1450 – die Stadt musste ihr Bündnis mit Habsburg auflösen – fand sich Hemmerli im politischen Abseits wieder. 1454 wurde er schließlich kaltgestellt. Es war der von Hemmerli publizistisch angegriffene Konstanzer Bischof Heinrich von Hwen, der politisch der eidgenössischen Partei zuneigte, der den streitlustigen Autor nach Konstanz führen und einem Verfahren unterziehen ließ. Nach dessen Abschluss wurde Hemmerli zu lebenslanger Buße verurteilt und nach Luzern überstellt. Dass sich in Zürich niemand für ihn verwenden mochte, hat sicherlich mit den Feindschaften zu tun, die er sich in seiner streitbaren Art gerade im Großmünster zugezogen hatte. Felix Hemmerli verbrachte seine letzten Lebensjahre bis zu seinem zwischen dem Sommer 1357 und Ende April 1358 eingetretenen Tod in Gewahrsam, wobei in seinem letzten Lebensabschnitt eine Reihe von sogenannten „Kerkerchriften“ entstanden, in denen er unter anderem sein Schicksal beklagte.

In dieser Rezension kann nicht annähernd auf die Breite von Hemmerlis Schaffens eingegangen werden, das ausgesprochen zeitgeschichtlich geprägt ist, das aber auch thematische „Ausreißer“ enthält wie etwa sein Bädertraktat (*Tractatus de balneis naturalibus*), mit dem er nördlich der Alpen Neuland betrat. Wer sich für diesen begnadeten spätmittelalterlichen Polemiker interessiert, dessen Leben eng mit den bewegten Zeitumständen – die Reformkonzile, die durch den Alten Zürichkrieg hervorgerufene politische Krise der Eidgenossenschaft – verzahnt ist, wird Colette Halter-Pernets Hemmerli-Biographie mit Gewinn lesen. Zum eigentlichen „Lesebuch“ wird der Band durch die von Helena Müller und Erika

Egner Eid übersetzten und in lateinisch-deutschem Paralleldruck wiedergegebenen Texte Hemmerlis, die einen Querschnitt durch sein umfangreiches Werk bieten. Schade nur, dass Hemmerlis Quellenverweise mit Ausnahme der Bibelstellen vielfach unaufgelöst geblieben sind. Ein zweiter Schönheitsfehler ist das fehlende Namenregister; gute Dienste leistet hingegen Hemmerlis Werkübersicht. Unter dem Strich überwiegen die positiven Eindrücke bei weitem, und so gelingt es dem Band denn auch, einer ebenso faszinierenden wie zwiespältig anmutenden spätmittelalterlichen Persönlichkeit, die einem meist nur *en passant* begegnet, ein eigenes Gesicht zu geben.

GEORG MODESTIN

DĚJINY UMĚNÍ

Kateřina KUBÍNOVÁ, *Pražský evangeliář Cim 2. Rukopis mezi zeměmi a staletími středověké Evropy*, Artefactum, Praha 2018

375 s., ISBN 978-80-88283-06-5

Kateřina Kubínová vystudovala dějiny, latinskou filologii a dějiny umění a ve svých studiích tuto průpravu kombinuje i s paleografickou a kodikologickou analýzou. Její poslední kniha o bohatě iluminovaném karolinském rukopisu Cim 2, jenž je uložený v knihovně pražské metropolitní kapituly, představuje pokus o smíření protichůdných svědectví těchto disciplín. Zatímco struktura rukopisu odkazuje na Remeš, podoba kalendářních tabulek souvisí s rukopisy vyrobenými v Tours a výzdoba nalezne nejbližší paralely se St. Amand a St. Vaastem, písmo nebo podoba knižní vazby spojuje rukopis podle Bernharda Bischoffa nebo Hartmuta Hoffmanna jasně se saským klášteřem v Corvey.

Zatímco historici umění nevěnovali výsledkům paleografie pozornost, již Hoffmann se snažil protichůdné indicie objasnit a byl přesvědčen, že mniši se uchýlili ze severofrancouzských klášterů vyrabovaných Vikingy do Corvey, kde vznikl rukopis Cim 2. Tento závěr však, jak argumentuje Kubínová, vylučuje datování rukopisu. Proto navrhla další hypotézu: rukopis byl vytvořen korvejskými mnichy, kteří byli posláni do severní Francie, aby vytvořili kopie nejdůležitějších textů

(s. 158–163). V Corvey rukopis značně ovlivnil rozvoj tamní knižní kultury – autorka pečlivě uvádí rukopisy ovlivněné Cim 2 (s. 218–245). Nečiní tak jen s ohledem na korvejskou knižní kulturu, ale používá jí jako *data post quem*, kdy musel rukopis klášter opustit a kdy se nejdříve mohl dostat do Čech.

Zatímco první dvě kapitoly vycházejí z bohatého srovnávacího materiálu a opírají se o poměrně pevné základy, pokus o objasnění pozdějšího osudu rukopisu v Čechách je založen na nepřímých důkazech. Proto je seznam lidí, kteří mohli přinést rukopis z Corvey do Čech, počínaje královnou Emmou, manželkou Boleslava II. na počátku jedenáctého století, a císařem Karlem IV. konče, dosti dlouhý (s. 245–255). Díky krátké marginální glose o svátku sv. Štěpána z konce 11. století se zdá pravděpodobné, že rukopis byl používán v kolegiálních kapitolách sv. Štěpána v Litoměřicích (po 1057). Právě tamního kanovníka považuje Kubínová za nejpravděpodobnější osobu zodpovědnou za získání rukopisu do Čech. V roce 1354 byl kodex již součástí pokladu Metropolitní kapituly v Praze, kde byl o jedenáct let později ozdoben drahými kameny (s. 256–264). Kubínová končí svou analýzu úvahami o funkci rukopisu (s. 271–279) a dochází k závěru, že evangeliář byl používán od roku 1458 při korunovaci českých králů. Na závěr je připojen podrobný popis rukopisu (s. 286–301).

Monografie Kateřiny Kubínové je vynikajícím příkladem strážlivé analýzy, která úspěšně kombinuje metody několika humanitních disciplín. Sporné výsledky jejích úvah o pozdější historii rukopisu však jednoznačně vymezují limity této metody. Pozorný čtenář nicméně v knize dokáže snadno odlišit bezpečné od hypotetického.

DAVID KALHOUS

Štěpán VALECKÝ, *Erb českých králů. Zobrazení českého znaku v době Přemyslovců a Lucemburků*, Katolická teologická fakulta UK, Praha 2017 (= Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium XXVIII)

171 s., ISBN 978-80-7422-633-5

Patnáct let po vydání katalogu výstavy *Česká panovnická a státní symbolika*, uspořádané Státním ústředním archivem v Praze (2002), přichází

Štěpán Valecký s důležitou publikací věnovanou české středověké státní symbolice, zvláště pak erbovní figuře lva. Jeho zájem je přednostně umělecko-historický, usiluje však o všestrannější poučení veřejnosti. V úvodu se zaujetím pro téma zdůvodňuje motivaci vzniku knihy (v některých formulacích až teoreticko-abstraktním způsobem). Doceňuje heraldický artefakt v dějinách umění, místy však jeho význam, zdá se mi, přeceňuje. Viděl bych heraldickou tvorbu spíše jako výzvu k dobrému řemeslu (v jeho vrcholných formách) než jako speciální uměleckou disciplínu s nejvyššími nároky. Heraldika byla příliš formálně typizovaná a reglementovaná oblastí tvorby, než aby se mohla svobodně rozvinout do vrcholných uměleckých forem. Její konzervativní až rigidní tvář jí zůstala dodnes, zato tím naléhavěji zdůrazňuje tradici a trvání vyhlášených hodnot.

V kapitole „K literatuře“ autor přináší kompletní přehled všech teorií a historických výkladů k českému znaku, který se jeví využitím dvojice lva a orlice zvláště složitý a objektivně na první pohled těžko vysvětlitelný. Není zde uvedena jedna publikace, kterou zde sice snadno můžeme postrádat, takže její pominutí nebudíž chápáno jako výtka. Jde však o ukázkou toho, jak na české země za protektorátu Němci nahlíželi a zdůvodňovali pomocí heraldické symboliky státoprávní ovládnutí a začlenění Čech a Moravy do Velkoněmecké říše. Mám na mysli knížku vlivného nacistického úředníka „přes kulturu“ a kinematografii v Úřadu říšského protektora ing. Antona Zankla Adler und Löwe. *Geschichte und Sage zu den Wappen von Böhmen und Mähren*, vydanou po Frankově výnosu z 4. června 1944 o vyznamenání protektorátních příslušníků tzv. svatováclavskou orlicí. I tato tragicky odpudivá kapitola má v dějinách státní symboliky své místo a netřeba se jí ze studijních důvodů vyhýbat.

Chronologický výčet relevantní literatury má ovšem těžiště ve studii Rostislava Nového *K počátkům feudální monarchie v Čechách II. K počátkům českého znaku* (1978). Tuto studii Valecký oceňuje jako práci ojediněle důkladnou a metodicky z nejpřínosnějších bez použití erbovní (dalimilovské) pověsti, přesto její metodologickou brizanci v celkovém složitém diskurzu plně nedoceňuje (není ovšem sám). Valecký si ponechává vůči Nového závěrům jistou rezervu a tvrdí, že veškeré otazníky nejsou vysvětleny zcela přesvědčivě. Tento závěr nesdílím, třebaže nejsou vyloučeny drobné korektury Nového pramenných východisek. Nový samozřejmě nepracoval na úhuru a vytěžil z dosavadní literatury všechny relevantní údaje k vývoji státní symboliky. Uvedl je však do systému zcela nového, konzistentního.